



Fotoğraf ULAŞ TOSUN



KIRDA KADINLIK HÂLLERİ: GÖRÜNMEYEN EMEK VE ÇÖZÜLEN İLİŞKİLER

Perrin ÖĞÜN EMRE

Khas Öğretim Üyesi

Bu yazı TÜBİTAK 1001 proje desteği ile desteklenen ve yürütücülüğünü Prof. Dr. Ferhat Kentel'in yaptığı, Doç. Dr. Murat Öztürk ile birlikte araştırmacısı olduğum "Kır Mekanının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Dönüşümü: Modernleşen ve Kaybolan Geleneksel Mekanlar ve Anlamlar" başlıklı proje raporunun toplumsal cinsiyet başlığından derlenmiştir. Söz konusu projenin toplumsal cinsiyet kısmını, ekip olarak gerçekleştirdiğimiz iki farklı saha çalışmasından derlenen ve farklı birçok başlık arasından seçtiğim kadın emeği ve aile içinde çözülen ilişkilere dair tespitlerin olduğu anlatılarla aktarmaya çalışacağım. Bu dergi yazısının sınırları içerisinde toplumsal cinsiyet boyutunda kadın üretimi, mobilizasyonu ve aile ile ilişkilere dair odak grup görüşmelerinden çıkan sonuçlarla, dar kapsamlı olsa da, önemli özellik ve değişimlere işaret eden bir seçki sunmayı amaçlıyorum. Ancak akademik anlamda burada paylaşabileceğim bilgilerin yanında, sahadaki

kadın bursiyer arkadaşlarımla tanık olduğumuz kırdaki yaşayan kadınların anlatıları ve bu vesileyle yaşadığımız duygular kuşkusuz ömür boyu hatırlayacağımız anı ve deneyimlerimiz arasında olacak.



Kış için erzak

Kars'ın Bir Köyü...

O zaman, birçok kategoride dezavantajlı konumda olan kır kadınlarının tanık olduğumuz hikâyelerini iki temel konu üzerinden anlatmaya başlayayım: Görünmeyen kadın emeği ve çözülen ilişkiler...

Görünmeyen Kadın Emeği...

Tarım politikaları, tarım faaliyetlerinde ve kır yaşamında metalaşma nedeniyle gerçekleşen kırsal yerleşimlerdeki gerileme ya da gelişme evreleri kadınları doğrudan veya dolaylı olarak etkiliyor. Kadınların üretici konumundaki aktivite alanları refah düzeyine göre değişiklik gösterdiği gibi, ataerkilliğin getirdiği normların özellikle yeni nesilde zaman içinde aşındığı da gözlenmekte. Tarım işlerinin ağır ve güvencesiz olması, köy mekânının üretim alanlarının daralması gibi değişimler, köy ve köylülüğün cazibesini azaltıyor. Aile emeği ile sürdürülen tarım faaliyetlerinde çocuk emeğine muhtaç olunması, kız çocuklarını cinsiyetler arası eğitim fırsatlarından yararlanma konusunda dezavantajlı duruma düşürüyor. Kadınların çalışma hayatını evlendikten sonra sonlandırması ve kendini evine, evlatlarına ve eşine adanması kadınlar tarafından da destek görülüyor. Görüştüğümüz bir kadın bunu “[Kadın] ilk önce eştir, sonra annedir, sonra özgürdür” (Şanlıurfa) diye ifade etmekte. Özellikle orta yaş üstü grupta, eşlerine ekonomik olarak bağımlı olmak kadınların ortak rahatsızlığı olarak karşımıza çıkıyor. Kadınlar, ihtiyaçları hakkında erkekten onay alma deneyimlerinde yaşadıkları sıkıntı ve aşılanmaya çokça vurgu yapıyorlar.

Kadınların günlük rutin işleri arasında ev işleri, çocuk bakımı, yemek, temizlik, bahçe, bazen de ahır işleri bulunmakta. Ancak odak grup görüşmelerine katılan bazı erkekler, kadınların evde gerçekleştirdikleri işleri görmezden gelerek, kadınların makineleşmeyle birlikte pek çok tarım işinden el

çektğini söylüyorlar. Buna dair bir ifade şöyle: “Makineleştikten sonra kadınlar çok modern oldu. Şu köyde diyelim 90 kadın varsa 80’i tarlasını bilmez” (Erkek, Kars).

Kadınların formal işlerde çalışmasının önündeki engeller varlığını sürdürse de, araştırma sonuçları makineleşmeyle birlikte artan “boş zamanın” gıdaya dayalı hane içi üretim için kullanılmadığını gösteriyor. Kuşkusuz, hane içindeki üretim kısıtlılığında köylerdeki nüfus kaybı önemli rol oynamakta. Katılımcı bir kadın; “...Ama onlar eskideymiş şimdi ekmek yapan yok ki herkes fırından alıyor” (Şanlıurfa) şeklinde bunu ifade ediyor.

Kış için Erzak

Kadınların hane içi üretimlerinin satışı konusunda da toplumsal cinsiyet eksenli bir eşitsizlik görülüyor. Satış için köy dışı mobilizasyon gerekli. Oysa, kadınların köy dışı mobilizasyonunun erkeğe göre daha sınırlı olduğunu hem niteliksel, hem niceliksel göstergeler doğruluyor. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik İç Anadolu, Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da diğer bölgelere göre daha derin olarak karşımıza çıkıyor. Bu bölgelerde kadının köy dışı mobilizasyonu oldukça kısıtlı. Bu mahrumiyetin nedeni, eş kaynaklı baskı olduğu kadar, köyde yapılabilecek dedikodulardan kaçınmak olduğu anlaşılıyor. Katılımcılarımızdan birisi şöyle diyor; “Yok, erkeklerimiz bizi göndermez. Alışveriş için gideriz de satış yapmak için göndermezler, mümkün değil. Çalıştırmazlar” (Malatya). Bir diğeri ise; “Biri bizi görse kınarlar. Kadın kadına, erkek yanlarında yok, çıkmışlar derler” (Konya).

Kadınların mobilizasyonunun kısıtlı olduğu kesimlerde, “tanıdıklar” aracılığıyla alınan siparişlere göre hane içindeki üretimin satışı yapılıyor. Kadınlara özgü üretim faaliyetleri arasında gıda üretimi yanında el işi üretimi ve satışına da rastlanıyor. Katılımcılar, el işinin köydeki kadınlar arasında

revaçta olduğunu, köylerde açılmış olan kurslardan öğrenilerek yapıldığını ve ailenin ihtiyaçlarını karşılamak için satıldığını da ifade ediyorlar. Ancak günümüzde hazır giyimin tercih edilmesi, kursların olmaması ve gençlerin öğrenme ve kullanma konusundaki isteksizliği el işi üretiminin sınırlı kalmasına yol açtığı görülmektedir. Bunun tersine bir durum olarak, oya gibi rağbet gören bazı otantik el işlerinin satışı ile harçlık çıkarıp, haneye kazanç sağlayan kadınlar kıyı köylerde daha yaygın. Nitekim sosyo-kültürel koşullar nedeniyle Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinin, kadınların pazar satışı yapmaları açısından daha elverişli bölgeler olduğu anlaşılıyor. Bir katılımcımızın ifadesiyle; “Bizde satış yapan kadın daha çok. Beylerimiz sabah götürüyor bizi pazara, kendileri başka işe gidiyor. Sipariş alıyoruz İstanbul’dan falan. Koliyle konserve falan gönderiyorum” (Aydın).

Aydın’ın Bir Köyünde Pazara Hazırlık...

Kadınlar, her ne kadar informal üretimler aracılığıyla haneye destek olsa da, bunun ev içinde söz haklarını arttırmadığını ifade ediyorlar. Kadına söz hakkı tanınmasının, özgürce dolaşabilme imkânının, kocasından bağımsız bir hayatın ancak tam zamanlı sigortalı bir işte çalışarak mümkün olacağını düşünüyorlar. Diğer yandan kadınlarla yürütülecek eşit bir ilişkinin evliliğe zarar vereceği düşüncesi, erkeklerde yaygın olmakla birlikte kimi kadınlar tarafından da destek görüyor. Ailenin inşasında sayılmayan kadın, rahatlıkla aile çözümlerinin baş sorumlusu sayılabiliyor. Nitekim, bir erkek katılımcı şöyle söylüyor; “Bana sorarsanız ben kadınların söz sahibi olmasından memnun değilim. Öyle bir şey olduğu zaman evladına laf söylemiyor anası. Evlat büyüyünce dengesizlik oluyor. İleriye dönük pek parlak olmuyor ama ahlâklı, aile terbiyesi almış olsalar daha iyi olur” (Amasya). Ancak katılımcı kadınlar gerek aile içi ilişkiler, gerekse toplumsal ilişkilerde konumlarının güçlenmesinde çalışma

hayatına katılımın önemine vurgu yapıyorlar. Kendileri için “artık çok geç olduğunu” düşünen kadınlar kızları için umut besliyor ve onlara destek oluyor.

Çözülen İlişkiler

Araştırma alanımıza giren bölgelerde, köyün dinamiğine bağlı olarak aile yapısının zaman içinde geniş aileden çekirdek aileye doğru bir değişim gösterdiği anlaşılabilir. Bunun geniş aileye özgü ilişkilerin tümüyle yok olduğu anlamına gelmediği görülüyor. İster köyde, ister il/ilçede çekirdek hale dönüşen ailede güçlü akrabalık ve hemşehrilik bağları devam ediyor. Ancak aile aynı zamanda hane bireyleri ve hanedeki kadınlar arasında güç ilişkilerinin de yaşandığı bir alan. Kırsal kesimde kadınlar arasında güç ilişkileri söz konusu olduğunda en çok vurgulanan, hatta şikâyet edilen ilişki gelin - kaynana ilişkileri. Gelin-kaynana ilişkisi daha çok güçlü bir kaynana fenomeni etrafında dönüyor ve kayınvalideler için gelinler oğullarını elinden alan bir rakip konumunda. Gelinler haneden uzaklaşmaya yönelik kararları destekleyerek konumunu güçlendirmeye çalışıyorlar. Evlilik öncesi gelin annelerinin kızlarına “ayrı ev” konusunda telkinlerde bulunması gelin - kaynana ilişkisinde özgürleşmekten başka, çözülme ataerkil tahakküme de işaret ediyor. Nitekim aileler çekirdek hale geldikçe yaşlılara hizmet etme kültürü de zayıflıyor. Gelinler il ve ilçelerde yaşamayı, köyde kalınacak ise ayrı ev kurmayı tercih ediyorlar. Bir kadın katılımcının ifadesiyle; “Önceden herkes bakardı kaynanaya şimdi kimse bakmıyor. Şimdi herkes ayrı ev istiyor, olmadan evlenmiyorlar” (Malatya). Erkek katılımcılardan birisinin ifadesine göre ise; “Genç burada çiftçilik yaptığı sürece, hayvancılık yaptığı sürece istediği kızla evlenme konusunda sorun yaşıyor. Gelin gelmiyor köye. Oğlan çocuklar evlenme konusunda sıkıntı yaşıyorlar. Kızlar gelmiyorlar. Şehire gidip otursan geleceğim diyorlar” (Balıkesir).



Yıpratıcı köy faaliyetlerinin gençler tarafından yeterince itibar görmemesi sonucunda erkek annelerinin kaybettikleri otoritenin gelinlere geçtiği ve karar mekânizmalarında daha aktif rol oynamaya başladıkları anlaşılıyor. Yeni nesildeki çözülme, farklı mekânlardaki kadınlar “kaynalar gelin, gelinler kaynana olmuş” (Ankara) şeklinde ifade ediyorlar. Bizim gözlemlerimiz de Kandiyoti'nin *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler* (2013) başlıklı kitabında vurguladığı şekilde, patriyarkal aile yapısında kadınların hep boyun eğmediğini, “patriyarki ile pazarlık” içinde oldukları görüşü ile uyumlu. Hatta bu pazarlık aşaması, genelde kadının var olan sistemi içselleştirmesine neden oluyor. Kadının otoritesini erkekten aldığı bir yapıda kadınlar güvenliklerini sağlamak için Kandiyoti'nin deyişiyle kocalarının ya da oğullarının sevgilerini manipüle ediyorlar.

Kırıkkale'nin bir köyünde tanık olduğumuz kadının hayat mücadelesi hepimizin yüreğini acıtmıştı. Bu resmin altına şu notu düşmüşüm: “Bazı kadınların hayatlarındaki tek renk, evlerinin eşliğinde saklı”.



Mülk sahibi olmak babayı aile içinde güçlü kılan faktörlerden birini oluşturuyor. Hanenin arazisinin az olması, az kazanması ise babanın aile içindeki otoritesini zayıflatıyor. Mesela köyden göç etmek ya da evlenmek isteyen gençler, bu kararlarını bağımsız olarak almaya başlıyorlar, bunun da kimi durumlarda aile içinde rahatsızlık yarattığı görülüyor. Buna benzer kararların alınma biçimi ve doğurduğu rahatsızlıklar gençler üzerindeki denetimin çözüldüğünü de göstermekte. Aile büyüklerinin ekonomik denetimi elinde tutamayışı, kırsal üretimin sınırlı olması ve gençlerin güvenceli iş arayışına yönelmeleri, genç erkeklerin erken bağımsızlaşmasına ve kendi çekirdek ailesini kurmasına yol açıyor. Bir erkek katılımcının ifadesiyle; “... Ama eskiden babaya bağımlılık vardı. Arazi veya ev babanıdı. Babanın çatısı altında toplanılıyordu. Şimdi aile bireyleri ekonomik bağımsızlığını aldığı için sözü artık zayıflıyor. Dolayısıyla rencide oluyor” (Ankara). Yeni nesil kadınlar artık “hanım” olmak için mücadele veriyorlar. Kırdaki genç kadınların ataerki ile en büyük pazarlığının bu olduğu görülüyor ve bu çoğunlukla kız anneleri tarafından da destekleniyor.

Sonuç olarak, kırsal kesimde kadının, ekonomik eşitsizliklerin yanında toplumsal eşitsizlikler de dahil olmak üzere hak ve imkânlar bakımından dezavantajlı durumda olduklarını görüyoruz. Ancak, kadınların toplumsal cinsiyet kaynaklı mağduriyetlerinin farkına varan, ataerki düzende çocuk, eş, gelin olarak yaşadıkları ezilmişliklerden ders çıkaran yeni nesil kadınlar, eğitim, ulaşım imkânlarının iyileşmesi ve kır hayatının sınırlılığı sayesinde kendi hayatları üzerinde karar verme inisiyatifini konusunda fırsat da yakalamış durumdadır.

Kadının iş gücü piyasasına katılımı için geleneksel baskı ve kısıtlamalarla mücadele etmek ise önemli. Kır ekonomisinin ve hayatının canlandırılması için alınacak önlemlerin yanında, dayanışma ve kolektif çalışmaya yatkın kır kadınlarının örgütlenme kültürünü geliştirmek ve kendi sorunlarının çözümünde aktif rol oynayabilecekleri konularda, ilgili bakanlıkların, sivil toplum örgütleri, meslek odaları gibi paydaşların desteği ile karar mekânizmalarında yer almalarını sağlamak, hem kır kadınlarını hem de kır toplumunu daha ileri götürecek imkânlar barındırıyor. Özellikle, kır kadınlarının emek ve özgüveni ile dengelenen, toplumsal rollerinin yeniden inşa edildiği sağlıklı işleyen bir zemine ihtiyaç var. Kuşkusuz, kadınlar mevcut koşullarda, kendi hayat alanları ve sosyal ortamları içinde, toplumsal konularını geliştirme gayreti gösteriyorlar. Ancak kadın haklarının evrensel haklar çerçevesinde içselleştirilmesi, sadece mikro düzeyde değil hayatın her alanında, özellikle devlet politikaları tarafından desteklenmesi gerekiyor. Bunun yanında, siyasetin dili de eril olmaktan çıkarılmalı, hiyerarşik, dikey, ayrımcı dilden uzaklaşılmalı ve kadınların kendi hayatlarına dair politikalar üretecek alanlar ve imkânlar demokratik anlayış ve yatay iletişimle teşvik edilmeli.